

Conflicte paradigmàtic en el discurs sobre “el Japó”*

Yoshio Sugimoto
Universitat La Trobe, Austràlia

Es planteja l'encaix i la dissidència del discurs sobre la singularitat japonesa, *Nihonjinron*, en el context de la globalització, considerant el joc de tensions entre els discursos de la diversitat, el relativisme, l'imperialisme cultural i l'etnocentrisme en el qual s'articula i realitza des d'orientacions rivals el nacionalisme cultural japonès.

*The fitting and dissidence of the discourse on Japanese singularity, *Nihonjinron*, are approached in the context of globalisation, considering the tensions between the discourses of diversity, relativism, cultural imperialism and the ethnocentrism in which Japanese cultural nationalism is expressed and performed from rival orientations.*

I. Generalització de l'equació N=E=C

Avui dia, parlar de la prevalença d'un nacionalisme monoètnic i monocultural en el discurs públic japonès gairebé s'ha convertit en un clixé. Des de 1960, els llibres i articles que es fan ressò d'haver identificat l'essència de la “japonesitat” han envaït el mercat editorial i, d'aquesta manera, s'ha establert un gènere anomenat *Nihonjinron* (teories sobre els japonesos). Alguns títols han venut milions de còpies i es calcula que aproximadament una quarta part de la població japonesa ha llegit un o més llibres d'aquesta categoria (Befu i Manabe, 1987; Manabe i Befu, 1992).

A l'epicentre del discurs *Nihonjinron* hi trobem la noció de japonesitat, una escala de valors que se suposa que és comuna a tots els japonesos.¹ Els defensors del *Nihonjinron* comparteixen el supòsit fonamental que la japonesitat –que tots i cadascun dels japonesos se suposa que posseeixen– ha existit indefinidament i que difereix fonamentalment de l'“occidentalitat”, és a dir, de les orientacions occidentals, determinant tots els aspectes de la vida dels japonesos (Morris-Suzuki, 1998; Mouer i Sugimoto, 1986). El discurs *Nihonjinron* utilitza indistintament les nocions de japonesitat i cultura japonesa, però rarament expressa la seva base demogràfica. Tanmateix, parlant en general, el *Nihonjinron* defineix els japonesos en termes racials, ja que la idea de *Nihonjin* engloba principalment els membres de la raça yamato i exclou, per exemple, els indígenes ainus i okinawas com a grups que són japonesos des del punt de vista administratiu, però no genuïnament. A més, quan els analistes del *Nihonjinron* es refereixen a la cultura japonesa, gairebé sempre fan referència invariablement a la cultura ètnica japonesa i donen a entendre que els japonesos definits racialment en són els únics integrants.

Mentre que la distinció conceptual entre raça i etnicitat és una qüestió de debat candent arreu del món, el terme japonès *Nihon minzoku* es refereix als japonesos no tan sols com a grup biològicament caracteritzat, sinó també com a grup ètnic definit culturalment. En la llengua japonesa, aquests dos conceptes es fonen virtualment en un de sol i esdevenen el mateix. Les definicions del terme *Nihon-*

Publicitat electoral a la ciutat de Tòquio (2005) amb la presència de candidats no nascuts al Japó a les llistes electorals, clar exponent de la internacionalització de la societat japonesa. Fotografia: Blai Guarné.

jin en diccionaris generals d'àmplia difusió són precisament reveladores perquè evidencien la conceptualització i el conjunt d'imatges populars que invoquen els defensors del *Nihonjinron*. Per exemple, el *K_jien*, d'Iwanami Shoten (quarta edició, 1991), defineix *Nihonjin* com a "persona que posseeix la nacionalitat japonesa. Antropològicament, pertany a la raça mongola, es caracteritza per tenir la pell groguenca, els ulls foscos, el cabell negre i llis, i té com a llengua el japonès", una definició que suggereix que la nacionalitat japonesa és una categoria racial. El *Kokugo Jiten* de Sanseid_ (segona edició, 1974) és igualment explícit pel que fa a igualar nacionalitat i etnicitat, en la definició que fa de *Nihonjin* com a "persona que viu a l'arxipèlag japonès i forma part del grup ètnic japonès (*Nihon minzoku*)". Clarament, se suposa que els japonesos genuïns tenen un pedigrí biològic japonès.²

A partir del supòsit implícit que els japonesos així definits són els presumptes productors i consumidors autèntics de la cultura japonesa, els defensors del *Nihonjinron* elaboren els seus arguments segons una equació triangular i tautològica que podríem anomenar $N=E=C$, entre N (nacionalitat), E (etnicitat) i C (cultura). Aquestes tres dimensions són utilitzades com a sinònims. Aquesta equació provoca que el discurs *Nihonjinron* sigui alhora exclusivista i assimilatori. És exclusivista quan presuposa que la raça yamato és la raça japonesa genuïna, excloent els okinawas, els ainus, els coreans residents i altres grups minoritaris de la seva base demogràfica. L'equació és assimilatòria quan dona a entendre que aquells que han après i adquirit la

cultura japonesa són els autèntics japonesos. La direcció de la fletxa causal apunta de característiques culturals cap a atributs demogràfics, i no pas a la inversa. Com a conseqüència lògica d'aquest model, els ainus, per exemple, poden esdevenir japonesos un cop hagin adquirit la cultura japonesa.

En aquest context, l'anàlisi cultural del *Nihonjinron* pot funcionar i, de fet, funciona com una façana que serveix per ocultar les doctrines nacionalistes i racials que encarna. De fet, alguns observadors argumenten justificadament que el *Nihonjinron* es basa en prejudicis ideològics (Lummis, 1982) i empara supòsits racistes semblants als d'alguns corrents del pensament alemany (Dale, 1986). D'altres demostren que el fet de presentar la cultura japonesa com a amable i benigna també serveix com a "pomell decoratiu" que encobreix el calendari ideològic nacionalista del Japó (Nishikawa, 1995). Tot i que segurament hi ha teories japoneses que no són racistes ni nacionalistes, és difícil negar que el discurs *Nihonjinron* es fonamenta, almenys tàcitament, en classificacions racials i en la ideologia de la integració nacional. A més, la lògica del *Nihonjinron*, que defineix la cultura japonesa en termes racialment monolòtics, infravalora la realitat empírica que el Japó constitueix una societat complexa i molt diversificada, integrada per matrius culturals rivals que es conformen en una multiplicitat de classes i línies d'estratificació, incloses variables com la posició laboral, l'envergadura de l'empresa, el tipus d'educació, el gènere i l'edat (Sugimoto, 2003). L'equació $N=E=C$ emmascara no tan sols les qüestions de les mino-

* Diverses parts d'aquest article estan basades en Y. Sugimoto (1999; 2005 i 2006).

1. La "japonesitat" pot expressar-se de diverses maneres en japonès: *Nihon rashisa*, *Nihon-teki*, *Nihon-sei* o *Nihon bunka*.

2. Per utilitzar una expressió comuna, és japonès tota persona que tingui sang japonesa (*Nihonjin no chi ga nagarete iru*). Segons aquesta proposició, només la raça yamato posseeix la cultura japonesa genuïna. Segons alguns autors del *Nihonjinron*, la llengua yamato que no ha estat contaminada per llengües estrangeres és tan antiga com "la nostra sang" i "està directament arrelada a l'ànima original de la raça yamato" (Watanabe, 1974: 8-12).

“Atomic Dome” (Hiroshima): un dels tràgics records de la Segona Guerra Mundial. En l'actualitat ha esdevingut per al poble japonès un referent pacifista mundial, que intenta explicar per què es va arribar a aquesta situació.
Fotografia: Blai Guarné.

ries ètniques al Japó, sinó que també n'oculta els conflictes i les variacions no ètniques intranacionals.

Isomorfisme entre el discurs principal i els discursos dissidents

La generalització d'aquest tipus de literatura no tan sols és perceptible en escrits del corrent principal al Japó, sinó també en els discursos dels crítics culturals d'aquest país, dels partits polítics més d'esquerres i dels grups minoritaris. Allò que uneix aquests grups és el fet que comparteixen hipòtesis sobre l'homogeneïtat japonesa i sovint donen per suposada una japonesitat inalterable, congelada en el temps. En aquest sentit, són simètricament idèntics en la seva estructura lògica, particularment en tres àrees diferents.

1. *Nihonjinron etnocrític*: la primera d'aquestes àrees es pot anomenar perspectiva etnocrítica, per la seva crítica als valors i les maneres de viure japoneses en entorns ètnics. Mentre que, en general, el discurs *Nihonjinron* tendeix a elogiar un conjunt de característiques selectes i específiques del Japó, algunes obres són etnocrítiques pel fet que plantegen la tesi que posa de relleu que els trets japonesos negatius, com “alterar-se i desil·lusionar-se amb facilitat”, “tenir una mentalitat tancada pròpia dels illencs”, “manca d'individualitat” i “refugiarse rere la màscara de l'ambigüïtat” són qualitats que suposadament han estat una constant entre els japonesos. Les obres *Nihonjinron* etnocrítiques varen adquirir una popularitat duradora entre els lectors partidaris d'una reforma, que desitjaven trobar explicacions simples en un entorn de vegades complex i hostil.

Per altra banda, el tenor del *Nihonjinron* apareix en les obres d'alguns reconeguts líders intel·lectuals progressistes japonesos. Tot i que aquests crítics no comparteixin les orientacions etnocèntriques dels nacionalistes més d'esquerra, no es pot obviar que generalment accepten la premissa que tots els japonesos comparteixen una escala de valors basada en l'ètnicitat. L'etnocriticisme constitueix una tradició intel·lectual que contradia moltes afirmacions etnocèntriques del *Nihonjinron*. No obstant això, comparteix el supòsit d'homogeneïtat etnocultural en un sistema simètric.

Per exemple, Sh_ichi Kat_ (1991), un pensador social de primera línia al Japó contemporani, enumera cinc característiques arquetípiques que, segons ell, defineixen la societat i la cultura japoneses com un tot integral: (1) el grupisme competitiu; (2) la mundanitat i l'absència de valors universalistes; (3) l'orientació vers el present en contraposició a les orientacions vers el passat o el futur; (4) el ritualisme extrem i l'èmfasi desmesurat en la comunicació dins del grup, i (5) l'exclusivisme i una actitud tancada vers el món exterior. Masao Maruyama (1991), el més reconegut historiador del pensament polític, també posa de relleu el prototip del pensament japonès, l'estrat antic de la cultura japonesa i allò que ell anomena el *basso ostinato*, la consciència persistent de fons històric, ètic i polític dels japonesos. La tradició etnocrítica també s'assembla al corrent etnocèntric en el fet que no aconsegueix especificar la base demogràfica amb la qual se suposa que tenen relació les seves descripcions de la japonesitat. Ambdós tipus de *Nihonjinron* presenten una mena de doble patró: analitzen la presumpta japonesitat d'una forma diametralment oposada, però cap de les dues fa referència explícita al límit conceptual del terme *Nihonjin* i comparteixen una apreciació anàloga de qui són els japonesos.

2. El *Nihonjinron* d'esquerres: en segon lloc, l'essencialisme del *Nihonjinron* depassa la divisió política entre la dreta i l'esquerra. Durant els anys de postguerra, el *Nihonjinron* va comptar amb el suport dels socialistes, els comunistes, els sindicalistes i altres elements reformistes de la societat japonesa

(Oguma, 1998 i 2002). L'holocaust a Hiroshima i Nagasaki, l'ocupació del Japó comandada pels Estats Units (1945-1952) i la seva submissió a l'administració nord-americana va propiciar un sentiment de victimisme entre l'esquerra política japonesa. La independència ètnica del Japó (*minzoku dokuritsu*) va esdevenir la seva causa primordial i, d'aquesta manera, varen corroborar tàcitament el dogma que encoratjava la raça japonesa a revoltar-se contra l'imperialisme d'Occident. La complicitat de l'esquerra amb la revolució maoista a Xina i el sentiment d'aliança amb l'Exèrcit d'Alliberació Nacional contra els Estats Units durant la guerra de Vietnam van ajudar a potenciar aquesta percepció. Entre els moviments socials contra la ratificació del Tractat de Seguretat entre els Estats Units i el Japó (1960), conegut com a AMPO, alguns grups comunistes i marxistes defensaven la tesi que la lluita contra l'imperialisme dels Estats Units, el qual titllaven d'enemic de la raça japonesa (*Nihon minzoku no teki*), tenia una importància crucial. Aquests arguments tenen en comú l'autoglorificació complaent de "el Japó", demonitzen els altres i reflecteixen l'etnocentrisme del *Nihonjinron* en perpetuar el supòsit de la uniformitat ètnica dels japonesos.

En aquest context, cal esmentar el patró anomenat *Nihon kaiki* (el retorn al Japó), una forma de conversió intel·lectual de la internacionalització a la japonesitat, que s'ha repetit en diverses fases de la història intel·lectual del Japó. Va ser especialment popular durant la Segona Guerra Mundial, període en què autors socialistes, comunistes i lliberals van fer un gir complet, adoptant la noció de japonesitat en el suport de la guerra. Durant els anys de la postguerra, alguns líders dels moviments estudiantils radicals es convertiren en ideòlegs ardents que recolzaven la tradició de la nació japonesa i d'altres principis del *Nihonjinron* (Nishibe, 1997; Murakami, Kumon i Sato, 1979). En acabar la Guerra Freda, a mesura que l'entorn intel·lectual s'anava despolititzant progressivament, alguns crítics del *Nihonjinron* durant els anys vuitanta varen protagonitzar un canvi radical a la dècada següent, en articular un tipus d'anàlisi sobre l'arquetip de la cultura japonesa, des del punt de vista del *Nihonjinron* (compareu, per exemple, Kawamura, 1980 i 1982 amb 1993). La simetria

dreta-esquerra va propiciar que els intel·lectuals d'esquerra manifestessin un raonament essencialista o nacionalista.

3. *Essencialisme minoritari*: en tercer lloc, els grups minoritaris també tendeixen a construir el seus arguments contraris a les institucions i els valors del corrent principal seguint una estructura lògica similar a la del discurs *Nihonjinron*, en el sentit que defineixen la seva cultura minoritària en termes estàtics i homogenis. Per exemple, quan els coreans residents al Japó s'esforcen per mantenir allò que ells veuen com a cultura coreana, el seu raonament s'assembla al del *Nihonjinron* fins al punt que donen per descomptat que existeix una cultura nacional coreana uniforme i invariable.

L'anomenat debat de la "tercera onada" (immigratòria) (Iinuma, 1988) entre la comunitat *zainichi* (coreans residents) posa de relleu el dilema. Per una banda, els defensors (per exemple, Kang, 1988), els quals argumenten que la població *zainichi* ha de mantenir els lligams amb la terra natal coreana, pensen que una identitat independent i no japonesa vinculada amb la península de Corea és de vital importància per resistir la pressió del nacionalisme japonès i posar de manifest la injustícia de la seva discriminació a la societat japonesa. Sostenen que el fet que els coreans *zainichi* adquireixin la nacionalitat japonesa representa una opció perillosa i mena a un procés d'assimilació dins d'aquesta societat. Alguns autors (per exemple, Kim, 1988; Yang, 1988) precisen que si desapareix la comunitat fonamentada en l'estreta associació amb la terra natal, aleshores es podria arribar a perdre la identitat coreana.

Per altra banda, els crítics de la tendència a mantenir els lligams amb la terra natal, entre els coreans residents, sostenen que aquesta és una altra forma del mateix discurs d'essència nacional sobre el Japó que tant es critica. Resulta hipòcrita, per part dels partidaris de la terra natal, condemnar la retòrica japonesa que preconitza una nació i una raça, alhora que es defensa el mateix pel que fa als interessos coreans. Quan es parla de les associacions culturals amb Corea, sorgeixen diverses preguntes: existeix una única cultura coreana? En cas negatiu, amb quina cultura caldria afiliar-se? En

EXEMPLES ESPECÍFICS

	Nacionalitat (ciutadania)	"Gens japonesos purs"	Competència lingüística	Lloc de naixement	Residència habitual
La majoria dels japonesos	+	+	+	+	+
Coreans residents al Japó	-	-	+	+	+
Homes de negocis japonesos enviats a l'estranger	+	+	+	+	-
Ainu i estrangers naturalitzats	+	-	+	+	+
Emigrants de primera generació que han perdut la nacionalitat japonesa	-	+	+	+	-
Fills de japonesos establerts a l'estranger	-/+	+	+/-	+/-	-
Treballadors immigrants al Japó	-	-	-/+	-	+
Brasilers japonesos de tercera generació que treballen al Japó	-	+	-/+	-	+
Alguns fills de japonesos retornats	+	+	-	+	+
Alguns fills de japonesos establerts a l'estranger	+	+	-	-	-
Fills de matrimonis mixtos que viuen al Japó	+	+/-	+	+/-	+
Japonesos de tercera generació que viuen a l'estranger i no parlen japonès	-	+	-	-	-
Estrangers naturalitzats que van néixer al Japó però van retornar al seu país de procedència	-	-	+	+	-
La majoria d'especialistes japonesos a l'estranger	-	-	+	-	-/+

Taula 1: Diversos tipus de "japonès"

Font: adaptat de Sugimoto (2003:186)

quins entorns caldria acceptar-la en detriment d'altres? En comptes d'adherir-se a la terra natal coreana, la comunitat *zainichi* hauria d'establir una identitat més híbrida i buscar la coexistència i la col·laboració amb la majoria "japonesa" per tal d'afavorir una prosperitat mútua (Yang a Iijima, 1998). Aquest debat suposa una divisió generacional entre els coreans residents de més edat, que tendeixen a mantenir la seva inclinació basada en la terra natal, i els més joves, que veuen aquesta orientació com a molt problemàtica.

Els nous immigrants al Japó també mostren aquesta tendència a preservar un cert sentit de "cultura nacional" pròpia i, d'aquesta manera, esdevenen nacionalistes culturals, de forma similar a la majoria japonesa, que glorifica la tradició japonesa, la singularitat cultural i l'*ethos* nacional.

La correspondència isomòrfica té origen en el dilema fonamental que existeix entre l'essencialisme i el descentralisme. Quan es fa un retrat del Japó com a nació perifèrica culturalment dins de la comunitat internacional, s'entra en el relliscós terreny d'essencialitzar el Japó. Tanmateix, quan s'emfatitzen les variacions dins del Japó, es tendeix a diluir la realitat d'eurocentrisme en el context global. De manera semblant, els coreans residents al Japó que defensen la conservació de la seva cultura ètnica coreana sovint defensen de mala

gana la idea que les cultures són entitats uniformes i homogènies. Això no obstant, quan s'adonen de la diversitat interna de la cultura coreana, tendeixen a atenuar aquesta idea, fet que dificulta l'acarament col·lectiu de la força cultural de la majoria japonesa. L'última part d'aquest article estudia aquest dilema més a fons.

II. La globalització i la visibilitat de la diversitat

En els últims anys, les funcions de control d'imatge del *Nihonjinron* han variat a causa dels giris i canvis de la globalització en la mesura que afecten diversos interessos de la societat japonesa. Al conjunt de grans empreses japoneses, interessat a assegurar el forniment de mà d'obra, no li queda cap altra opció que acceptar un nombre significatiu d'immigrants estrangers, si bé considera que convindria regular-ne curosament el flux. Moltes petites empreses depenen en gran mesura del col·lectiu de treballadors immigrants sense documentació que suposa una mà d'obra barata, disposat a acceptar les feines més perilloses, dures i brutes. Un nombre d'empreses cada vegada més elevat, tant grans com petites, tenen filials, plantes de producció o representants a Àsia o a altres continents on abunda la mà d'obra barata. Aquestes circum-

tàncies econòmiques fan cada vegada més difícil a la comunitat empresarial de justificar les representacions aïllacionistes i monoètniques de la societat japonesa.

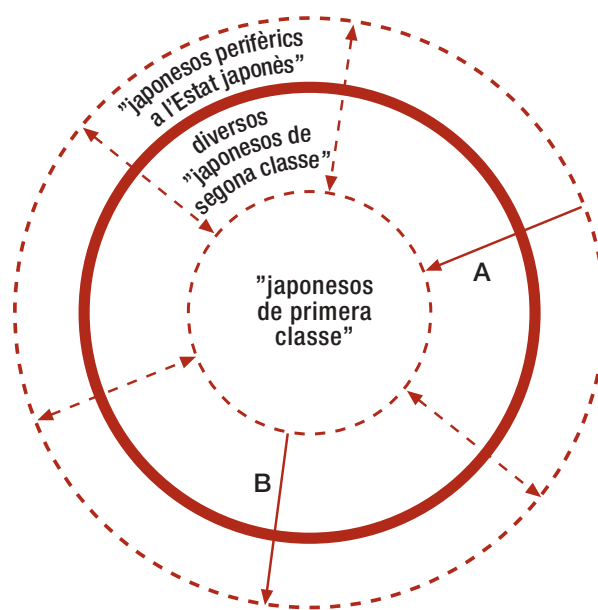
Les estadístiques oficials mostren que el nombre total de ciutadans estrangers al Japó sobrepassa els 1,3 milions,⁴ als quals s'hi ha de sumar un quart de milió d'estrangers indocumentats que resideixen a diverses parts del país. Encara és més significatiu que actualment el 6,6 per cent dels casaments dins i fora del Japó, és a dir, aproximadament un de cada quinze casos, es produeix entre un ciutadà japonès i un que no ho és. La transformació demogràfica de la societat japonesa no permet continuar defensant el discurs monolític.

En particular, la globalització de l'economia japonesa ha fet augmentar extraordinàriament el nombre d'individus que són Japonesos en un sentit ampli, però que no satisfan l'equació $N=E=C$. En aquest col·lectiu hi trobem homes de negocis expatriats, jubilats i els membres de les seves famílies que han decidit de viure a l'estranger, treballadors immigrants contractats al Japó, estrangers naturalitzats japonesos, nens educats a l'estranger que han perdut la fluïdesa amb el japonès i nens de matrimonis mixtos que viuen al Japó. La seva presència difumina la frontera entre japonesos i no japonesos i posa de relleu "la dissonància dels límits", tan rebutjada pel *Nihonjinron*. El nombre creixent de japonesos que queden fora de l'equació $N=E=C$ també ha fet més visible un bon nombre de grups ètnics i quasiètnics, com els coreans residents al Japó, la majoria dels quals no tenen la nacionalitat japonesa però que adopten "identitats" japoneses; els habitants marginats *buraku*, que són de nacionalitat i etnicitat japonesa, però que pateixen el prejudici i la discriminació a causa d'un sistema de castes subtilment arrelat; i els ainus, els japonesos indígenes. Okinawa, que va tenir el seu propi reialme durant l'època feudal i, posteriorment, va viure sota l'ocupació dels Estats Units, durant les tres dècades següents a la Segona Guerra Mundial, fins al 1972, ha representat una espina per als que defensen la perspectiva del $N=E=C$, ja que ha exhibit de forma evident diverses orientacions culturals i polítiques allunyades del "Japó correcte".

Persones diferents utilitzen diferents criteris per definir els "japonesos", inclosos la nacionalitat, el pedigrí biològic, la competència lingüística, el lloc de residència, el lloc de socialització i d'altres. La taula 1 i l'esquema 1 il·lustren la variabilitat amb què són definits els *Nihonjin*, depenent de quins són els criteris escollits i la forma com s'apliquen. Quan s'utilitzen criteris diferents de la nacionali-

ESQUEMA 1

Expansió i contracció de la definició de "japonès"

Fletxa A: Exclusivista i monocultural. El resultat d'aplicar zelosament tots els criteris de la Taula 1 i de fer-ne de cadascun la condició necessària per esdevenir "japonès" pur. La població s'incrementa a través d'un procés d'assimilació monocultural. Exigeix homogeneïtat cultural.

Fletxa B: Inclusivista i multicultural. El resultat d'evitar una definició massa exclusivista i d'admetre quatre o menys criteris com a condició suficient per esdevenir "japonès" multicultural. La població s'incrementa a través d'un procés d'acceptació multicultural. Permet que coexisteixin diverses subcultures.

Font: adaptat de Sugimoto (1995)

tat, aleshores sorgeixen diverses preguntes: es pot dir que futbolistes com Santos o Ramos, els quals varen obtenir passaports japonesos, siguin més japonesos que els expatriats que han perdut la nacionalitat japonesa? Què podem dir dels nens de japonesos expatriats que han crescut a l'estranger, la primera llengua dels quals és l'anglès? I dels llatinoamericans japonesos que han vingut a viure al Japó? Per respondre aquestes preguntes, es pot ser exclusiu i argumentar que aquells que satisfacin tots els criteris (tots els que tenen un signe més a cada columna) són veritables japonesos. Al contrari, es pot ser inclusiu i defensar que aquells que satisfacin com a mínim un criteri (tots els que tenen com a mínim un signe més en alguna columna)

3. Nishibe i Sato estaven entre els líders clau dels moviments estudiantils de l'ala esquerra, a l'època de la lluita de l'AMPO, el 1960.

4. Cens nacional del 2000.

5. Asahi Shimbun, 30 de desembre de 2005, edició del matí, p. 26, informació basada en les estadístiques sobre la dinàmica de la població recollides pel Ministeri de Sanitat, Treball i Benestar, el 2004, i altres dades.

Anunci del cens nacional de població, 1 d'octubre de 2005: representació de la internacionalització de la societat a través del joc de canvi de vestits i persones.
Fotografia: Blai Guarné.

poden ésser classificats com a japonesos. Evidentment, entre els dos pols hi ha moltes possibilitats intermèdies. Aquestes consideracions ens sensibilitzen respecte de la qüestió de qui té el dret de decidir qui és i qui no és "japonès".

Diametralment antitètic al model del *Nihonjinron* exclusivista i assimilatori, hi trobem un paradigma multicultural que és fonamentalment inclusivista. Aquest paradigma abraça totes les minories ètniques com a parts de la població japonesa subjacent que modelen la japonesitat. Aquest marc de treball es fonamenta en la idea que la japonesitat s'expandeix o es contrau en correlació amb el grau d'exclusió o d'inclusió amb què són definits els japonesos i, en aquest sentit, resulta variable i inconstant, col·locant la matriu cultural al costat de la superestructura de la fórmula. Dit d'un altre mode, la japonesitat no és singular sinó plural. Aquí, la multiculturalitat també comprèn les anomenades agrupacions subculturals, incloses, per exemple, la cultura de les dones, la cultura dels treballadors a mitja jornada, la cultura de les persones amb discapacitats físiques, la cultura juvenil i la cultura homosexual, per citar-ne unes quantes. El paradigma multicultural és un marc de treball inductiu que veu la japonesitat, d'existir, com un conglomerat o una agrupació d'aquestes configuracions culturals, mentre que el model $N=E=C$ és un esquema deductiu que pressuposa la japonesitat a priori i defineix els japonesos com a aquells que l'encarnen.

A més a més, les imatges del Japó han estat sotmeses a fluctuacions en dos sentits: la centralització i la diversificació. La revalorització del ien japonès ha dificultat cada vegada més als especialistes en el Japó estrangers dur a terme tasques d'investigació, durant períodes de temps llargs, sense el suport financer de l'administració, les empreses o les fundacions japoneses. Inevitablement, els investigadors topen amb entorns d'autocensura que els indueixen a subscriure o, com a mínim, prendre en consideració la visió d'aquestes organitzacions.

Mentrestant, alhora que s'intensifiquen les activitats del govern i de les empreses que adopten visions *Nihonjinron* de la societat japonesa, l'expansió de l'economia del Japó també es diversifica. El gran increment del nombre d'estudiants i

d'investigadors que estudien al Japó ha propiciat que s'examini pràcticament cada faceta de la societat japonesa. El nombre creixent de treballadors estrangers, els quals constitueixen l'esglaió més baix de la societat japonesa, estan exposats a totes aquelles activitats i hàbits que el *Nihonjinron* procura eludir: l'alienació, el crim, la pobresa, la corrupció, la discriminació, etc. Els treballadors locals no japonesos de les corporacions multinacionals japoneses, cada vegada més presents arreu del món, en comptes de trobar-se amb la versió oficial maquillada de la cultura corporativista japonesa han hagut d'afrontar relacions d'autoritat i estructures d'explotació. Dit d'una altra manera, actualment, les interpretacions del Japó estan sotmeses a un estira i arronsa entre dues forces oposades: la centralització, d'una banda i la diversificació, de l'altra.

III. El canvi paradigmàtic cap a la integració nacional multicultural

A començament del segle XXI, l'Estat japonès està dividit respecte a la utilitat del nacionalisme ètnic com a eina imprescindible per a la integració nacional. Atès que, avui dia, els processos creixents de diversitat ètnica són inevitables i irreversibles, la necessitat de formular una ideologia nacional que integri aquesta diversitat en el marc nacional s'ha convertit en una qüestió d'urgència per a l'elit del Japó. El fet d'excloure els grups ètnics "no japonesos" del marc de treball nacional comporta beneficis escassos a aquesta ideologia.

Any	Superiors	Inferiors	Iguals	No ho puc respondre en una sola paraula	Altres	No ho sé	Percentatge Total
1953	20	28	14	21	1	13	97 (2.254)
1958							
1963	33	14	16	27	1	9	100 (2.698)
1968	47	11	12	21	1	7	99 (3.033)
1973	39	9	18	26	0	7	99 (3.055)
1978							
1983	53	8	12	21	2	5	101 (2.256)
1988							
1993	41	6	27	20	0	5	99 (1.833)
1998	33	11	32	19	0	6	101 (1.339)
2003	31	7	31	24	1	6	100 (1.192)

Taula 2:

Resultats de l'enquesta per sèries cronològiques sobre la superioritat dels japonesos respecte dels occidentals.

Pregunta:

En una paraula, creu que els japonesos són superiors o inferiors als occidentals?

Font: *Institut de Matemàtiques Estadístiques (2004: 120)*.

Notes: 1. La pregunta no es va formular els anys 1958, 1978 i 1988. 2. Les xifres entre parèntesi a la columna del total indiquen la dimensió de la mostra.

La disminució de la imatge monocultural del “Japó” és observable en sis àmbits, com a mínim, malgrat que aquesta tendència no quedi reflectida en un seguit de *best-sellers* que subratllin la multiculturalitat de la societat japonesa.

En primer lloc, s’ha produït un canvi gradual en la percepció que tenen d’ells mateixos els japonesos en relació amb els “occidentals”: cada vegada són més escèptics respecte a la noció de superioritat japonesa i estan més receptius respecte a la idea de no establir diferències racials. Una enquesta per sèries cronològiques d’abast nacional duta a terme per l’Institut de Matemàtiques Estadístiques, des de fa mig segle, inclou una problemàtica però intrigant pregunta: “En una paraula, creus que els japonesos són superiors o inferiors als occidentals?” El fet que un centre d’investigacions prestigiós hagi estat fent aquesta pregunta durant cinc dècades indica fins a quin punt està arrelada la consciència de la raça al Japó. Els resultats de l’enquesta, mostrats a la taula 2, suggereixen entre altres coses que l’autoestima nacional fluctua d’acord amb l’estat econòmic de la nació. Als anys cinquanta, quan el Japó encara estava patint la devastació de la guerra, hi havia més japonesos que se sentien inferiors als occidentals. En canvi, amb el fort creixement econòmic de la dècada dels seixanta, els japonesos varen recuperar confiança nacional i un sentit de superioritat ètnica. Aquesta tendència va culminar els anys vuitanta, quan l’anomenada bombolla econòmica va assolir el seu punt àlgid. Després que l’economia japonesa s’estanqués i s’entrés en el període de recessió dels anys noranta, aquesta auto-glorificació va anar disminuint gradualment, tot i

que una clara majoria encara se sentia superior als “occidentals”. També podem observar que la proporció de població japonesa que no percep cap diferència entre els dos grups ha anat augmentant progressivament amb el temps. Aquesta tendència coincideix amb una disminució del suport que reben les tesis que els japonesos són racialment únics. Això configura un taló de fons en el qual els criteris racials perden terreny en el debat sobre la identitat nacional del Japó.

El segon canvi, que es va produir principalment a la literatura *Nihonjinron* els anys noranta, està relacionat amb la qüestió de la transferibilitat de la cultura japonesa. El sistema japonès sempre ha aprofitat la idea de la “cultura nacional única” del Japó per defensar allò que considera l’interès nacional del país. Durant els setanta i els vuitanta, els negociadors comercials japonesos se serviren al màxim de la suposada singularitat de la societat japonesa i tragueren partit de la mistificació de les pràctiques socials del Japó. Per exemple, atribuïen la lentitud en els processos de presa de decisions de les empreses japoneses a la cultura de consens única del Japó, i l’escassetat de ciutadans estrangers als càrrecs de direcció importants de les empreses japoneses al seu país, a la inhabilitat d’aquests per apreciar els costums japonesos. També justificaven un comportament comercial injust esmentant institucions japoneses “culturalment úniques”, com el *keiretsu*. La falta de voluntat del Japó per acollir refugiats d’Indoxina es va atribuir a la inimitable tradició d’una societat monoracial.

Als anys noranta, presentar la societat japonesa com a societat amb una mística impenetrable esde-

Publicitat de l'Agència
Nacional d'Autodefensa
creada arran de la
derrota militar a la Segona
Guerra Mundial.
Fotografia: Blai Guarné.

vingué contraproductiu. L'aleshores popular tesi que els estrangers no podran entendre mai la cultura d'empresa del Japó ha donat pas a propostes més universalistes com la de Koji Matsumoto (1991), un exfuncionari del Ministeri de Comerç Exterior i Indústria, el qual afirma que el *kigyo shugi* (corporativisme a la japonesa), que difereix tant del capitalisme com del socialisme, guanyarà terreny com a sistema econòmic nou arreu del món. Eisuke Sakakibara (1993), un alt càrrec del Ministeri d'Economia, també va avançar la idea que el capitalisme de model japonès estableix un tipus de civilització transferible a altres societats. Evidentment, com més insisteixi el *Nihonjinron* en la transferibilitat de la japonesitat, més haurà d'abandonar la reivindicació de la singularitat, el fonament bàsic a partir del qual es van elaborar els seus principis.

El tercer canvi està relacionat amb la creixent "anglesització" de la llengua japonesa i amb les demandes generalitzades de més ensenyament de l'anglès. Actualment, arreu del Japó s'observen situacions de bilingüisme. Les acadèmies privades d'anglès s'han prodigat per tot el país. En moltes empreses multinacionals, la promoció dels empleats recau en els seus coneixements d'aquesta llengua. En els casos més exagerats, en alguns departaments de les empreses, es prohibeix que els treballadors parlin japonès i se'ls obliga a comunicar-se en anglès. Aproximadament el 94% de les escoles públiques de primària ensenyen l'anglès, si bé el nombre d'hores que hi dediquen és reduït i el nivell baix.⁶ Tant si agrada com si no, és tal la influència de l'anglès en el vocabulari japonès parlat i escrit que l'Institut Nacional de la Llengua ha elaborat una llista de termes i frases japoneses per substituir les expressions en circulació, tant en les converses quotidianes com en els documents oficials, la qual cosa indica que la llengua japonesa es troba en una greu crisi, des d'un punt de vista purista.

En aquest context, el 2003, el Ministeri d'Educació, Ciència i Esport va llançar un programa d'acció per fomentar "japonesos amb habilitats en anglès". Alguns escriptors influents (Funabashi, 2000) han arribat a l'extrem de defensar que s'hauria d'establir una segona llengua oficial del Japó. Si bé aquesta proposta ha aixecat molta contro-

versia, fins i tot diversos opositors que en discrepen admeten que el Japó ha d'acceptar les realitats multiculturals que té avui dia la societat japonesa. Aquesta "anglesització" dels japonesos sembla reflectir que una part creixent dels ciutadans japonesos considera insostenibles i indesitjables les imatges d'un Japó aïllacionista i monocultural, en el sentit del model N=E=C del *Nihonjinron*.

En quart lloc, en el món de les representacions visuals del Japó contemporani, hi predominen les imatges multiètniques i multiculturals, ja que les organitzacions multimèdia proven de guanyar audiència internacional presentant dibuixos animats, sèries i anuncis amb elements universals que siguin atractius. Aquestes imatges, de les quals s'han extret curiosament els "aires japonesos" (Iwabuchi, 2002), s'exporten a Àsia i a altres zones i es veuen a televisions de tot el món. La majoria de personatges tenen els ulls grossos i alguns el cabell ros o pèl-roig. Els escenaris on s'esdevenen les accions són presentats amb poca claredat i semblen d'alguna manera transespacials. A més, a partir del 2000, els cantants i les estrelles de cinema coreanes han assolit una popularitat sense precedents al Japó. Pel que fa als esports de masses, els clubs de futbol i de bàsquet professional ja han esdevingut multirracials. En el suposadament esport nacional tradicional, el *sumo* (la lluita lliure japonesa), els mongols, els hawaïans i els europeus de l'Est han

Cartells electorals a un barri de Tòquio durant la campanya de les eleccions generals del 2005: l'estructura política del país s'ha mantingut molt estable des de finals de la Segona Guerra Mundial. Fotografia: Blai Guarné.

dominat els primers llocs de la classificació, una realitat multicultural que la majoria accepta de forma natural. El discurs que sosté que el Japó és singularment monoracial, monoètnic i monocultural, cada vegada és més difícil de defensar.

En cinquè lloc, des del 2000, han aparegut un nombre creixent de llibres que pretenen demostrar la diferenciació de classes, la disparitat de poders adquisitius i l'estratificació social, i han erosionat els fonaments de la idea d'un Japó uniforme, homogeni i sense classes. Aquestes obres han posat de relleu les diferències en la cultura de classes i la seva producció i, conseqüentment, han tret a la llum els grups marginals, incloses les minories ètniques (Fukuoka, 2000), els treballadors estrangers (Komai, 2001), els contractats per dies i els vagabunds (Aoki, 2006). Amb l'èmfasi posat en les múltiples dimensions de la diversitat social, el Japó ha estat retratat cada vegada més com un país multiocupacional, multiregional, multigeneracional, així com multiètnic. En conseqüència, el discurs monocultural ha perdut credibilitat, mentre que la idea de *kakusa shakai* (societat diversa) ha ocupat un lloc destacat en el debat públic. Aquest fenomen contrasta amb el concepte de *tan'itsu shakai* (societat uniforme), que s'acceptava pràcticament com un fet.

En sisè lloc, les obres contra el *Nihonjinron* han esdevingut un gènere propi que els analistes del Japó no poden ignorar. L'anàlisi crítica del *Nihonjinron* va emergir a principis dels vuitanta (Sugimoto i Mouer, 1980; Lummis, 1982) i va continuar amb un seguit de publicacions, a finals dels vuitanta i a principis dels noranta (Mouer i Sugimo-

to, 1986; Dale, 1986; Sugimoto i Mouer, 1989; Yoshino, 1992), que provaven de desacreditar, desmitificar i desmuntar el gènere. També han guanyat protagonisme publicacions que defineixen explícitament el Japó com a país multiètnic (Lie, 2000) i multicultural (McCormack, 2002). El críticisme contra el *Nihonjinron* és prou extens com per considerar-lo un gènere propi (Morris-Suzuki, 1998; Befu, 2001; Oguma, 2002). En vista d'aquesta nova marea intel·lectual, alguns estudiosos del *Nihonjinron* (per exemple, Lebra, 2005) es queixen que molts especialistes japonesos se senten d'alguna manera obligats a escriure comentaris crítics sobre el *Nihonjinron*, al començament de les seves obres, per tal de no ser etiquetats com a escriptors essencialistes. D'altres observen que, avui dia, l'onada de llibres i articles contra el *Nihonjinron* ha aplanat el camí per a l'aparició d'un paradigma oposat que té una influència generalitzada sobre els estudis japonesos (Burgess, 2001).

Atès que aquesta tendència és irreversible, si l'Estat japonès pretén continuar unint la població a través d'alguna forma de nacionalisme cultural, s'encara amb el repte de crear una narrativa que permeti incorporar la realitat de la hibridació ètnica creixent i mantenir alhora la idea d'homogeneïtat nacional. En la mesura que el nacionalisme és un mecanisme per reconciliar la incongruència entre estat i societat, sembla comprensible que un nombre cada vegada més elevat de líders nacionals japonesos hagin fet tot el possible per trobar una nova forma de nacionalisme que susciti l'interès de la població. En contrast amb el marc fins ara predominant que podríem anomenar "nacionalisme monocultural", trobem un paradigma emergent i cada vegada més consolidat que anomenarem "nacionalisme multicultural". Això suposa un canvi significatiu, tot i que cal esmentar que molts dels escriptors contraris al *Nihonjinron* es distancien no tan sols del marc d'anàlisi monocultural, sinó també dels intents de l'Estat japonès de formular una nova forma d'identitat fonamentada en una nació multicultural, punt que examinarem

6. Segons una enquesta feta pel Ministeri d'Educació, Ciència i Esport, el febrer del 2006.

CRITERIS	NACIONALISME MONOCULTURAL	NACIONALISME MULTICULTURAL
Varietat ètnica a la nació monoètnica	Reivindicació d'una societat multiètnica	Acceptació d'una realitat
Ús local dels símbols culturals	Glorificació dels símbols nostàlgics	Observança dels símbols de l'Estat
Símbols culturals per al consum estranger	Exòtic i "tradicional"	Universal i "transjaponès"
Monarquia	Sistema imperial patriarcal com a Cap d'Estat	Acceptació d'una dona
Qüestions territorials	Punts de convergència relacions econòmiques	Importància per a les
Contractació de treballadors estrangers	Tracte preferent per als descendents d'emigrants japonesos	Prioritat per als treballadors qualificats
Naturalització d'estrangers possible	Obstaculitzar tant com sigui funcionament de l'economia	Fomentar per al bon
Estructura de l'Estat	Estat desenvolupat i a la privatització	Estat sotmès a la desregularització
Comerç	Comerç proteccionista, però orientat a l'exportació	Comerç lliure

Taula 3: Orientacions rivals dels dos models de nacionalisme al Japó

més endavant, a la secció IV. La taula 3 compara tant els aspectes demogràfics/estructurals com els components ideològics dels dos models de nacionalisme. El discurs multicultural que prova de generar una nova forma d'integració nacional sembla fonamentar-se en tres aspectes com a mínim.^{T 3}

El primer component té a veure amb fins a quin punt predomina el concepte de ciutadania per sobre del d'ètnicitat, en el centre de la identitat japonesa. La lleialtat vers la nació japonesa es mesura en termes de posseir la ciutadania japonesa, independentment de l'origen ètnic. L'assimilació nacional multicultural es fonamenta clarament més en principis legals-racionals que en principis ètnics.

Aquesta tendència a donar més importància a la ciutadania difumina les línies de demarcació entre els grups ètnics majoritaris i minoritaris. Les minories com, per exemple, els antics immigrants coreans que tenen l'estatus de residents permanents s'han anat integrant gradualment al sistema social japonès principal, mentre que els estrangers nous vinguts han ocupat l'espai dels primers. Cada any, unes deu mil persones adquireixen la ciutadania japonesa, inclosos els coreans residents, les antigues generacions dels quals havien rebutjat fer-ho durant molt de temps. Amb tot, la norma d'or de no permetre la doble ciutadania continua inalterable i no deixa cap dubte entre aquells que posseïxen la ciutadania japonesa i la resta. L'Estat japonès continua imposant un control duaner molt

estricte sobre els refugiats i només n'accepta una petita part, malgrat que va ratificar la Convenció sobre l'Estatut dels Refugiats. En l'esfera cultural, cada vegada es reforcen més els símbols que glorifiquen la sobirania i la ciutadania japonesa. La maquinaria governamental, per exemple, obliga les escoles a fer cantar l'himne nacional als seus alumnes i a fer onejar la bandera nacional en les ocasions cerimonials, una pràctica que havia estat voluntària i discrecional. El professorat que no segueix les instruccions del govern s'enfronta a mesures disciplinàries.

Tot i que és difícil establir comparacions d'àmbit nacional referents al grau de compromís de les persones respecte a la ciutadania, un dels indicadors podria ser-ne la proporció d'emigrants que adquireixen la nacionalitat del país en el qual s'estableixen permanentment. Segons dades australiànes, el percentatge de japonesos immigrants que sol·liciten la nacionalitat australiana és visiblement inferior al de qualsevol altre grup ètnic (Sato, 2001:159). Aquesta afeció a la ciutadania japonesa pot ésser el principal indicador que els sentiments nacionalistes multiculturals japonesos continuaran, en el futur.

El segon component té a veure amb la importància que es dona a la sobirania nacional. Els capdavanters d'aquesta tendència sostenen que el Japó hauria d'esdevenir una "nació normal", una nació ben establerta, militarment legitimada d'acord amb

Vagó de tren de la companyia Keiō reservat sols a dones: malgrat la pretesa internacionalització de la societat japonesa, aquesta manté un seguit de trets relativament sorprenents per a Occident.
Fotografia: Blai Guarné.

la seva capacitat econòmica i tecnològica. Amb aquest objectiu, busquen urgentment esmenes a la constitució vigent per transformar les Forces d'Autodefensa en un exèrcit nacional completament legítimat. Independentment de les sensibilitats constitucionals, el govern japonès ha enviat recentment Forces de Pau a l'estranger i, d'aquesta manera, ha provat d'obtenir l'estatus de nació sobirana amb capacitat estratègica. Aquesta amalgama de nacionalistes creu que, pel bé de l'autoestima nacional, el Japó hauria d'obtenir un seient permanent en el Consell de Seguretat de les Nacions Unides.

Si bé totes les formes de nacionalisme identifiquen les qüestions territorials com a pedra angular de la nació, cal remarcar que els nacionalistes multiculturals s'hi interessen més des de perspectives econòmiques que no pas des d'un punt de vista ètnic, per defensar interessos com els drets de pesca, els camps petrolífers o altres recursos naturals que afecten els territoris que són objecte de disputa. El govern japonès fa temps que reclama la pertinença legítima de quatre illes situades a la costa est de Hokkaido (Habomai, Shikotan, Kunashiri i Etorofu), les quals actualment es considera que pertanyen a Rússia. En demanen el retorn a la sobirania japonesa, al més aviat possible. el Japó també manté una disputa territorial sobre Takeshima, un conjunt d'esculls situats a certa distància de les costes de la prefectura de Shimane. Els coreans les anomenen Tokdo i Seül en reclama la sobirania, mentre que Tòquio es queixa que l'ocupació que n'ha fet Corea del Sud és il·legal. el Japó manté un altre conflicte territorial amb la Xina i Taiwan respecte a les illes Senkaku (illes Tiaoyutai o Tiauyutai en xinès), prop de l'illa principal d'Okinawa. Aquests tres conflictes desperten el sentiment nacionalista per tot arreu, inclús encara que les illes en qüestió siguin petites i inhabitades. Mentre que els nacionalistes monoculturals es prenen totes aquestes qüestions territorials molt fermament, els seus homòlegs multiculturals intenten ser més flexibles a l'hora de tractar-les per tal que no afectin adversament les relacions econòmiques entre els països involucrats.

El tercer aspecte és clarament paradoxal: el nacionalisme multicultural necessita símbols interna-

cionalistes per consolidar-se. La cooperació internacional, els programes d'intercanvi intercultural i els acords d'agermanament entre ciutats tendeixen més aviat a accentuar la consciència nacional. Els esdeveniments esportius, les exposicions internacionals i fins i tot el turisme internacional fomenten un sentiment de "nosaltres contra ells", la nostra nació contra la seva nació i la identitat nacional contra la d'altri. Fins i tot l'educació en anglès a les escoles japoneses és compatible amb el nacionalisme multicultural en el sentit que realça les diferències entre els japonesos i els anglesos, atribuint aquestes diferències al "caràcter nacional" dels japonesos. El fet que el govern japonès i els líders culturals comencessin a promoure la *kokusaika* (la internacionalització) de la societat japonesa, als anys vuitanta, moment en què el nacionalisme multicultural començava a despuntar, no va ser cap coincidència. L'inter-nacionalisme i el nacionalisme multicultural són conceptes independents units per la poderosa percepció que el món es divideix en diversos estats nació sobirans, cadascun amb la seva pròpia organització social interna.

Cal remarcar que l'esquema d'integració nacional multicultural no ha reemplaçat el tipus monocultural. El model N=E=C de *Nihonjinron* no està ni molt menys extingit. Un destacat *best-seller* de Fujiwara (2005), del qual s'havien venut més d'un milió de còpies al cap de quatre mesos de publicar-se, segueix una línia argumental propera a aquest model. Sosté que els japonesos haurien de tenir confiança en la seva nació, resistir "l'americanització en nom de la internacionalització", estudiar la llengua nacional japonesa en comptes de l'anglès, i comprendre l'esperit del bushidō i dels samurai. El seu raonament posa en dubte "l'esperit nacional modern", els drets, la llibertat i la democràcia, que suposadament són producte de la civilització occidental i evoca reminiscències del *Nihonjinron* d'abans dels noranta, quan preconitza que el Japó

CRITERIS COMPARATIUS	MODEL			
	Cosmopolites globalistes	Nacionalistes multiculturals	Nacionalistes monoculturals	Localistes comunitaris
Mercat	+	+	-	-
Estat	-	+	+	-
Beneficis de les multinacionals	Totals	Grans	Pocs	Negatius
Relació amb l'aparell polític	Alguna	Estreta	Estreta	Limitada
Relacions amb altres països	Sense fronteres	Coexistència	Japonització	Glocalització
Emigrants estrangers	Acceptar tants immigrants com requereixi l'economia local	Acceptar treballadors qualificats només per fer l'economia nacional competitiva	Limitar l'emigració estrangera tan com sigui possible per conservar l'estabilitat nacional	Defensar els drets i la qualitat de vida dels emigrants estrangers
Ciudadania	Ciudadania global; doble ciudadania	Ciudadania nacional (status quo)	Únicament ciudadania nacional	Igualtat de drets entre ciudadans i no ciudadans; dret de vot per als residents permanents
Alguns grups visibles	Executius de corporacions multinacionals; professionals IT; esportistes internacionals; tecnòcrates; estrangers residents	Diversos mitjans de comunicació principals; classe mitjana urbana; grans corporacions; promotors d'intercanvi cultural; agents de l'administració flexibles	Agricultors; empresaris autònoms; moviment en pro d'un nou llibre de text d'història; joves "petitnacionalistes"	ONG i ONL; moviments ciudadans; algunes minories ètniques; mestresses de casa activitats

Taula 4: Algunes característiques dels quatre models al Japó

és una nació de sentiments afectuosos i maneres delicades oposades al raonament i la racionalitat freda d'Occident.

Cal dir que ambdós discursos, monocultural i multicultural, coexisteixen i no tan sols competeixen entre ells, sinó que també es complementen mútuament en alguns punts. Per exemple, ambdós models accepten la idea que l'emperador simbolitza la unitat i la integritat nacionals, si bé el marc de treball monocultural s'adhereix al sistema de successions patriarcal convencional, mentre que el sistema multicultural contempla la possibilitat que una dona exerceixi de cap de l'Estat. Ambdues tendències promouen internacionalment els símbols culturals japonesos, tot i que el model monocultural tendeix a fonamentar-se en representacions nostàlgiques, "tradicionals" i exòtiques (com la cerimònia japonesa del te, els arranjaments florals i el teatre *noh*), i el model multicultural s'in-

clina per vendre imatges universals, "transculturals" i "translocals" (com, per exemple, alguns tipus d'animacions, música juvenil i historietes il·lustrades).

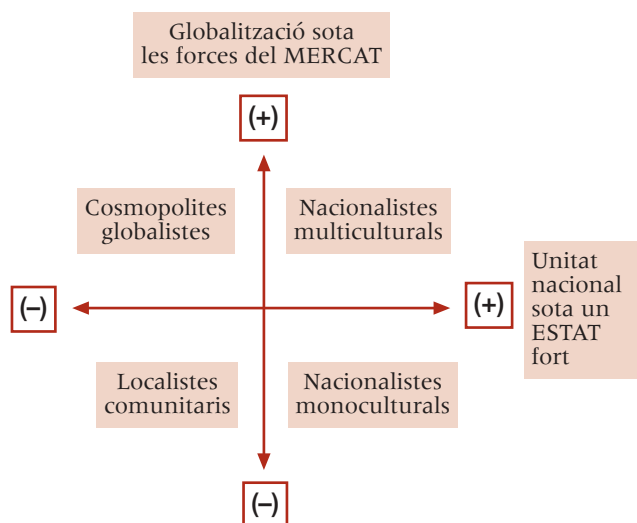
Mentre que el discurs nacionalista multicultural remarca la importància de la unitat nacional coordinada per l'estat, altres variants del multiculturalisme s'hi mostren escèptiques o crítiques, un punt que tractarem a la secció següent.

IV. Distribució demogràfica de les orientacions rivals

Les diferents orientacions del nacionalisme provenen d'estrats demogràfics diferents. Per estudiar els models de consum de les diverses perspectives, convé considerar dues dimensions del procés de globalització: el mercat i l'estat. La primera dimensió té a veure amb la magnitud amb què un grup

ESQUEMA 2

Tipologia quàdruple d'orientacions rivals envers l'Estat i el Mercat

(+): tendència a acceptar

(-): tendència a rebutjar

Font: Sugimoto (2005;29)

concret accepta o rebutja la penetració de les forces de mercat globals i neoliberals procedents dels centres hegemònics mundials, particularment els Estats Units, en el seu entorn local. La segona té a veure amb fins a quin punt un grup concret accepta o rebutja la unitat nacional dins de l'aparell estatal.

Quan entrelacem aquests dos eixos, l'esquema 2 ens mostra quatre discursos rivals que predominen en diferents sectors del Japó: (1) *els cosmopolites globalistes*, que perceben el procés de globalització com a civilitzador i l'erosió, tant de l'estat com de la nació, com a desitjable; (2) *els nacionalistes multiculturalistes*, un nou tipus d'integracionistes nacionals que promouen les interaccions i la intercomunicació amb altres estats nació al mateix temps que defensen la unitat nacional interna i la integració basada en l'estat; (3) *els nacionalistes monoculturalistes*, defensors del model N=E=C de *Nihonjinron*, que reivindiquen un estat fort i l'essència de la "japonesitat", i critiquen la globalització com a americanització i occidentalització, i (4) *els localistes comunitaris*, que perceben com a destructiva la incursió del mercat global dins de la comunitat i, tanmateix, són partidaris de la reducció del control estatal i de la desintegració de la identitat nacional. Evidentment, aquestes quatre categories analítiques, les característiques de les quals apareixen a la taula 4, són models ideals.

Igual que en altres països desenvolupats, els cosmopolites globalistes abunden en sectors beneficiats per la globalització. Treballadors d'alt rang

pertanyents a empreses multinacionals japoneses viatgen per tot el món i, sovint, durant un període curt, es converteixen en expatriats de negocis a països estrangers i, conseqüentment, adquireixen una perspectiva de mercat global que aprecia el consumisme i menysprea les intervencions de les agències i els funcionaris del govern nacional (vegeu Ohmae, 1999). Generalment, aquests cosmopolites han rebut una bona educació, gaudeixen de salaris alts i es comuniquen bé en anglès. Algunes d'aquestes persones porten estils de vida elevats, a casa i a l'estranger, i estableixen converses properes amb els seus homòlegs d'altres països, amb els quals comparteixen una educació similar i les mateixes aficions, com el golf i el tennis. Els cosmopolites promouen acords globals dissenyats per debilitar el control dels buròcrates nacionals sobre els assumptes dels estats sobirans. Les persones relacionades amb la indústria IT i amb negocis d'importació i exportació també tendeixen a desenvolupar aquest tipus d'escala de valors, pel fet d'estar diàriament exposats al món més enllà de les fronteres nacionals.

Els nacionalistes multiculturalistes es diferencien dels cosmopolites globalistes pel fet que defensen (i de vegades, fins i tot, pretenen ampliar) el poder integrador de l'estat i el sentiment d'unitat nacional del Japó. No obstant això, alhora accepten la necessitat que té el Japó d'incrementar de forma més general les transaccions econòmiques i les interaccions culturals més enllà de les seves fronteres. El seu paradigma d'internacionalització difereix del de la globalització promoguda pels cosmopolites en el fet que contempen un futur en el qual estats nació mútuament exclusius i internament cohesionats interaccionen els uns amb els altres. Per això, aquest paradigma pressuposa que no es modificarà l'estructura de govern del sistema internacional d'estats nació competidors i que el poder regulador intern de cada estat romandrà inalterable. En aquest model, s'asseguraria la col·laboració dels principals agents del capitalisme de consum i la infraestructura de l'estat. Si allò que predomina entre els cosmopolites globalistes són les motivacions lucratives, entre els nacionalistes multiculturalistes el més important són els "interessos nacionals"

L'actor coreà Yong Bae, veritable celebritat en el món de la televisió japonesa, exemple de com la societat d'aquest país s'ha transformat, tot acceptant altres pobles amb els quals, històricament, havia mantingut relacions complicades.

Aquesta és la postura que solen prendre els polítics “flexibles” i els buròcrates “intel·lectuals”, al Japó. Com a guardians de l'estat nació japonès, busquen ajustar l'estructura de l'estat a les variables circumstàncies econòmiques externes, sense soscar-ne el control que en tenen. La classe mitja urbana “cultura”, empleada sobretot a les grans corporacions, també tendeix a adoptar la postura nacionalista multicultural. També són conscients que l'economia del Japó està estretament vinculada amb el món exterior, una situació que requereix relacions internacionals cordials. Nogensmenys, les seves vides depenen tant dels sistemes nacionals de treball, benestar, educació i impostos que ni els passa pel cap d'abandonar el compromís que tenen amb la nació japonesa.

Els sentiments dels nacionalistes monoculturals predominen en els sectors agrícola i del petit negoci independent, que consideren necessari protegir els seus interessos contra la penetració de les forces del mercat internacional. Una darrera l'altra, les enquestes d'opinió reflecteixen que els agricultors, els ramaders i els petits empresaris autònoms mostren una forta inclinació nacionalista d'aquest tipus. De la mateixa manera que els seus homòlegs d'altres països, els agricultors, els ramaders i les seves famílies se senten vulnerables davant de les importacions de productes agrícoles, càrnics i làctics, entre altres, a preus molt competitiu. Òbviament, aquestes persones manifesten l'interès que el govern japonès adopti polítiques proteccionistes, els concedeixi subvencions i augmenti les taxes d'importació aplicades a les mercaderies agrícoles. Per als petits negocis autofinançats, la globalització representa l'amenaça que les multinacionals i les grans organitzacions de negocis irrom-

pin i, fins i tot, s'apropiïn dels mercats limitats als quals abasten. Els gerents de petits comerços, els fabricants filials o subcontractats, els propietaris de negocis familiars, així com els de negocis independents i autofinançats estableixen xarxes de treball per autoprotegir-se. Els comerços dels *sh_tengai* (galeries comercials) representen grups de recolzament electoral sòlids per als polítics locals i, en conseqüència, exerceixen una influència política considerable.

Els localistes comunitaris estan formats per grups socials diversos que han patit els efectes adversos de les forces del mercat global, tot i que s'oposen a una expansió del poder del govern. Un bon nombre d'aquests grups formen part dels àmpliament anomenats moviments ciutadans, els quals estan organitzats per voluntaris preocupats per les qüestions específiques de la seva comunitat local. Aquestes qüestions inclouen la destrucció del medi ambient, la degradació dels habitatges, els prejudicis ètnics, la discriminació de gènere i d'altres aspectes que formen part de la vida quotidiana dels ciutadans en l'àmbit de la comunitat. Aquests grups ciutadans insisteixen en la qualitat de vida, la cooperació voluntària i l'espontaneïtat de l'activisme de base. El pensament localista i cívic és freqüent entre els estudiants, les mestresses de casa, els ciutadans d'edat i algun sector de mà d'obra ocasional, tots ells, grups apartats dels centres de poder de l'estat i no connectats directament amb l'ordre de producció i distribució capitalista. Perceben les activitats tant de les empreses orientades al mercat com de la maquinària de l'estat orientada al poder com a perjudicials, de la mateixa manera, per a les comunitats humanes i els entorns naturals.

Els beneficis i els costos de la globalització es distribueixen de manera diferent entre les diverses classes i agrupaments socials, i aquest fet contribueix a crear una varietat d'opinions sobre la conveniència, així com la forma, de la nació japonesa. Sense que el nacionalisme ni l'antinacionalisme monopolitzin el discurs públic, la integració o la desintegració nacional al Japó depèn del canvi d'equilibris entre grups rivals, així com del conjunt de dinàmiques complexes que impliquen les seves perspectives oposades.

Entrada al Chinatown de la ciutat de Yokohama. Fotografia: Blai Guarné.

V. El relativisme cultural contra el relativisme cultural

1. *Usos possibles del Nihonjinron*: atès que els estudis de la relativitat cultural conformen els ciments de les ciències socials, alguns elements del *Nihonjinron* es poden utilitzar de manera productiva en la mesura que la importància que atorguen a la suposada singularitat i diferència del Japó s'accepti com a esmena beneficiosa del marc eurocèntric d'anàlisi social. Aquest potencial pot ésser distingible en dos àmbits diferents: el conceptual i el teòric.

No es pot negar que alguns conceptes actualment en circulació provenen principalment d'experiències euroamericanes (vegeu, per exemple, William, 2000; Kuwayama, 2004). Tot i que inicialment es tractés de nocions èmiques de la societat occidental, probablement varen esdevenir ètiques a causa de l'hegemonia cultural d'Occident a tot el món. En aquest context, les idees èmiques japoneses que ha generat el *Nihonjinron* poden ésser utilitzades com a categories ètiques, en estudis transnacionals i transculturals. El discurs *Nihonjinron* obre la possibilitat que els conceptes èmics japonesos que ha desenvolupat puguin ésser emprats com a variables comparatives utilitzables més enllà de

l'esfera japonesa de l'equació $N=E=C$. Per exemple, ens podem preguntar com difereix el nivell d'*amae* entre diversos països. Com es classifiquen societats diferents en termes de relacions *giri*? Quines societats solen manifestar una incidència de *wa* més elevada? També es poden estudiar qüestions similars en societats fora del Japó. Per exemple, en quins grups dels Estats Units s'estableix una diferència *tatemaehonne* més significativa? Fins a quin punt es manifesta l'*enryo* a diferents grups d'Alemanya?⁷

Evidentment, es tracta d'una qüestió que cal analitzar amb cura. El fet que la cultura japonesa tingui el concepte èmic "A" no significa necessàriament que els models d'actitud o de comportament que representa "A" predominin més a la societat japonesa que a qualsevol altra societat del món. Per exemple, un estudi empíric ha demostrat que l'orientació contextual *kanjin*, defensada per Hamaguchi com una categoria conceptual èmica japonesa, és més baixa al Japó, particularment entre els homes japonesos, que a qualsevol altre dels qua-

7. Per a una explicació detallada d'aquests conceptes, vegeu, per exemple, Wierzbicka (1992).

Portada del primer exemplar de la publicació activista gai *Queer Japan Returns* (Tòquio, 2005): exemple recent de la creixent diversitat (de gènere, ètnica...) a la societat japonesa.

tre països estudiats (Kashima *et al.*, 1996). El mateix Hamaguchi (1996b:62) sembla sorprès que, en base als seus propis descobriments empírics, l'orientació *kanjin* sigui baixa al Japó en comparació amb les altres societats estudiades. Aquests estudis revelen els perills d'igualar sense fonament la presència d'un concepte determinat amb el predomini de les dinàmiques culturals que representa.

Des d'un punt de vista teòric, moltes proposicions *Nihonjinron* es poden tornar a formular especificant clarament la població en la qual resulten aplicables i les condicions a les quals estan sotmeses. Per exemple, si bé la teoria de les relacions impersonals estructurades verticalment i l'afavoriment de la productivitat econòmica no és aplicable a tots els japonesos, pot resultar vàlida en alguns sectors laborals sota determinades condicions. Una vegada acotades i determinades per un conjunt de variables sociològiques, algunes tesis *Nihonjinron* potser podrien expressar-se i fonamentar-se millor, si bé, estrictament parlant, deixarien de ser *Nihonjinron* en el sentit que només explicarien els models d'actitud i de comportament d'un segment *parcial* dels *Nihonjin*, en circumstàncies específiques. Un nombre creixent d'estudis empírics suggereixen que algunes proposicions teòriques específicament japoneses, oposades a les que provenen d'experiències occidentals, són creïbles en els camps de la burocràcia (Befu, 1990; Deutschman, 1987), la formació professional (Koike, 1988), les relacions industrials (Kawanishi, 1992) i les qüestions de gènere (White, 1987; Ueno, 1988), per esmentar-ne només uns quants, malgrat que desafortunadament en els estudis comparatius han predominat les comparacions Japó-Estats Units.

Atesa la importància que dona als conceptes indígenes i al desacord fonamental amb les teories del desenvolupament unilineal, el *Nihonjinron* pot associar-se fàcilment al raonament indigenista que s'ha generalitzat considerablement en les societats postcoloniales d'Àsia. Gràcies a l'establiment euroamericà de les ciències socials contemporànies, els sociòlegs i els antropòlegs del sud i el sud-est asiàtic s'interessen justificadament, cada vegada més, per la importància que tenen i per la manera com poden aplicar-les a les seves pròpies societats (Alatas, 2001). El discurs *Nihonjinron* comparteix aquest

interès precisament perquè el Japó constitueix no només un centre, sinó també una perifèria (Arnason, 2002), i hauria de poder contribuir al debat en aquest àmbit. De manera més general, molts detalls de la literatura *Nihonjinron* poden servir com a elements de construcció per a l'anàlisi de les modernitats múltiples (Eisenstadt, 1996; Arnason, 1997)

2. *El dilema dels dos tipus de relativisme cultural:* l'ascens del paradigma multicultural posa de relleu l'imperialisme cultural local que hi ha en el *Nihonjinron*. La noció de japonesitat i les seves característiques específiques provenen majoritàriament de les característiques culturals del sector integrat per l'elit masculina de la societat japonesa, exclouent la gran majoria de la població que configura els estrats inferiors de la societat. En altres paraules, el *Nihonjinron* utilitza l'escala de valors i els estils de vida dels grups dominants dins de la societat japonesa com a criteris per mesurar les característiques de la cultura japonesa en general. Aquest enfocament totalitzant encobreix diverses configuracions culturals de grups oposats formats a partir de múltiples dimensions d'estratificació com el gènere, l'edat, la zona, la posició laboral, l'envergadura de l'empresa o el tipus d'educació. Per exemple, el *Nihonjinron* defineix la cultura del treball japonesa sobretot en funció dels empleats professionals masculins de les grans corporacions, els

quals representen menys d'una quarta part de la mà d'obra total. La cultura de Tòquio, la cultura masculina i la cultura de les classes amb una bona educació solen configurar les dades empíriques a partir de les quals es fan generalitzacions errònies a tota la societat japonesa.

Aquesta tendència sembla tenir origen en el que podríem anomenar "incest intel·lectual" entre els escriptors, els editors i els lectors d'obres *Nihonjinron*, els quals comparteixen orígens socioeconòmics similars, estudis relativament elevats, bons salaris i feines de prestigi. Posseïdors de característiques de classe més o menys iguals, els productors, els distribuïdors i els consumidors del *Nihonjinron* tendeixen a articular una mena de joc de confirmació mútua, del qual rarament s'allunyen, que conforma un medi intel·lectual que modela la seva visió del món.

Els capdavanters del *Nihonjinron* anuncien el relativisme cultural a partir del supòsit que la unitat de cultura és tant una nació com un grup ètnic que comparteix una configuració cultural interna uniforme. Aquesta premissa no tan sols busca el repte teòric, sinó que s'enfronta a la realitat empírica que una nació o un grup ètnic presenta variacions culturals i divergències en una mesura que fa difícil de definir la cultura nacional o ètnica en singular. La dinàmica cultural dels directors, els treballadors de les grans empreses, els llicenciats universitaris, els homes i els ciutadans d'edat divergeix respectivament de la dels sindicalistes, els treballadors d'empreses petites, els treballadors no qualificats, les dones i els adolescents. Un cop acceptada la diferenciació i l'estratificació cultural dins d'una determinada societat, cal tractar la relativitat cultural intrasocial en el context del debat del relativisme cultural.

La cultura estratificada ultrapassa els límits nacionals i ètnics, mostrant un nombre de característiques comunes a partir de les quals sorgeixen condicions estructurals circumdants. Per exemple, els tecnòcrates de tot el món comparteixen una escala de valors procedent del medi burocràtic i tecnològic del qual formen part, així com d'un grau d'estudis elevat. Professors de països diferents comparteixen estils de vida i maneres de pensar anàlogues, atribuïbles a la posició que ocupen dins de

la societat. Els pescadors de totes les societats comparteixen una concepció del món similar precisament perquè també tenen en comú un estatus social relativament marginal i passen una part significativa de les seves vides al mar. Evidentment, això no impedeix la possibilitat que hi hagi diferències culturals, nacionals i ètniques, entre aquests agrupaments subculturals. El fet rellevant aquí consisteix a determinar l'equilibri entre les diferències i les similituds (per exemple, entre les particularitats i les universalitats). El relativisme cultural considerat en termes no ètnics i no nacionals també sensibilitza i encoratja a les persones a comunicar-se amb grups culturals similars més enllà de les fronteres nacionals i ètniques. El relativisme cultural intrasocial relativitza la nacionalitat i l'ètnicitat davant d'altres dimensions de discriminació social, inclosos el gènere, la salut, la religió i la preferència sexual.

Atès que hi ha dos tipus de relativitat cultural, la qüestió del coneixement cultural presenta dimensions complexes. No és gens fàcil respondre la pregunta de qui té més coneixement sobre la cultura de la indústria de la construcció japonesa: els treballadors estrangers al Japó o les mestresses de casa d'entorns suburbans. Qui està més versat en la cultura de la desobediència contra els mestres d'escola: els alumnes dels instituts de formació professional o els directius de les grans empreses? Pel que fa a la cultura de la discriminació ètnica al Japó, qui està més informat, la comunitat de residents ainu o les mestres de la cerimònia del te de classe mitja? La resposta a la pregunta de qui coneix millor la cultura japonesa depèn de quin estrat de la cultura estem considerant.

Cal reiterar que el relativisme cultural intersocial sol fonamentar-se en l'imperialisme cultural dins de cada societat. Tot i així, hauríem d'anar amb compte quan parlem dels mèrits i els defectes dels dos tipus de relativisme cultural: el que emfatitza la relativitat cultural entre societats i el que posa de relleu la relativitat cultural *dins* de cada societat. En el moment que els relativistes culturals intrasocials apliquen la seva lògica per complet, inevitablement es troben en posició de suggerir que la diversitat cultural interna d'una nació o d'un grup ètnic qualsevol és tan àmplia que la

relativitat cultural intersocial esdevé mínima i, de vegades, aquest argument els fa insensibles a formes eurocèntriques o altres formes d'imperialisme cultural internacional i transètnic. Això demostra que existeix una *correlació* negativa entre els relativismes culturals intersocial i intrasocial. Com més marquem les diferències culturals intersocials, més haurem de pressuposar l'homogeneïtat cultural i, per tant, més ens escorarem cap a l'assumpció d'un imperialisme cultural intern. Com més posem de relleu la importància de la diversitat cultural intrasocial, menys importància tendrem a donar a l'amenaça de la dominació cultural externa i a l'etnocentrisme. Aquest dilema, que el debat del *Nihonjinron* ha posat clarament sobre la taula, situa la formulació teòrica de la "relativitat de les relativitats culturals" a l'agenda intel·lectual contemporània.

BIBLIOGRAFIA

- ALATAS, Syed Farid. "The study of the social sciences in developing societies: towards an adequate conceptualization of relevance", *Current Sociology*, n. 49, p. 1-28, 2001.
- AOKI, Hideo. *Japan's Underclass: Day Laborers and the Homeless*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2006.
- ARNASON, Johann P. *Social Theory and Japanese Experience: The Dual Civilization*. Kegan Paul International, 1997.
- ARNASON, Johann P. *The Peripheral Centre: Essays on Japanese History and Civilization*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2002.
- ASQUITH, Pamela J. "The 'world system' of anthropology and 'professional others'". A: E. L. Cerroni-Long (ed), *Anthropological Theory in North America*, p. 31-49. Westport, CT: Greenwood Publishing, 1999.
- BEFU, Harumi. "Conflict and non-Weberian bureaucracy in Japan". A: *Japanese Models of Conflict Resolution*, editat per S. N. Eisenstadt i Eyal Ben-Ari. Kegan Paul International, 1990.
- BEFU, Harumi. *Hegemony of Homogeneity: An Anthropological Analysis of Nihonjinron*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2001.
- BEFU, Harumi; MANABE, Kazufumi. "Empirical status of *Nihonjinron*: How real is the myth?", *Kwansei Gakuin University Annual Studies*, n. 36, p. 97-111, 1987.
- BURGESS, Christopher. "The Impact of postmodernism, postcolonialism, and cultural studies on Japanese studies in Australia", *Japanese Studies*, vol. 21, n. 1, p. 61-75, 2001.
- DALE, Peter. *The Myth of Japanese Uniqueness*. Routledge, 1986.
- DEUTSCHMANN, Christoph. "Japanese-type of organization as a challenge to the sociological theory of modernization", *Thesis Eleven*, n. 17, p. 40-58, 1987.
- FUJIWARA, Masahiko. *Kokka no hinkaku* (Graceful dignity of Japan as a nation). Tokyo: Shinchsha, 2005.
- FUKUOKA, Yasunori. *Lives of Young Koreans in Japan*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2000.
- FUNABASHI, Y_ichi. *Aete eigo k_y_go ron* (I venture to argue that English should be Japan's second official language). Tokyo: Bungei Shunjū, 2000.
- HAMAGUCHI, Eshun (ed.) *Nihon bunka wa ishitsu ka* (Is Japanese culture alien?). NHK Shuppan, 1996a.
- HAMAGUCHI, Eshun. "Kokusaika no naka no Nihon bunka" (Japanese culture in the context of internationalization). A: *Nihon bunka no Shakaigaku* (Sociology of Japanese culture), p. 39-69, editat per Shun Inoue et al. Iwanami Shoten, 1996b.
- HAMAGUCHI, Eshun. *Kanjin shugi no shakai Nihon* (Japan as a contextual society). T_y_ Shimpsha, 1982.
- HAMAGUCHI, Eshun. 'Nihon-rashisa' no saihakken (Rediscovering 'Japaneseness'). K_dansha, 1988.
- IINUMA, Jir_. *Zainichi Kankoku Ch_senjin: Sono Nihon ni okeru sonzai kachi* (Zainichi Koreans: Their value of existence in Japan). Tokyo: Kaifsha, 1988.
- INSTITUTE OF STATISTICAL MATHEMATICS. *A Study of Japanese National Character: The Eleventh Nationwide Survey*. Tokyo: Institute of Statistical Mathematics, 2004.
- IWABUCHI, K. *Recentering Globalization: Popular Culture and Japanese Transnationalism*. Durham, NC: Duke University Press, 2002.
- KANG, Sang Jung. "H_h_to shitenozai zainichi (Being zainichi as a method)". A: Jir_ Inuma (ed.) *Zainichi Kankoku Ch_senjin: Sono Nihon ni okeru sonzai kachi* (Zainichi Koreans: Their value of existence in Japan), p. 275-287. Tokyo: Kaifsha, 1988.
- KASHIMA, Yoshihisa [et al.] "Culture, gender and self: A perspective from individualism-collectivism research", *Journal of Personality and Social Psychology*, n. 69 (5), p. 925-37, 1996.
- KAT_, Sh_ichi. "Nihon shakai bunka no kihonteki tokuch_ (The fundamental characteristics of Japanese society and culture)". A: *Nihon bunka no kakureta kata* (The hidden archetypes of Japanese culture), p. 17-48, editat per Kiyoko Takeda. Iwanami Shoten, 1991.
- KAWAMURA, Nozomu. "The historical background of arguments emphasizing the uniqueness of Japanese society", *Social Analysis*, n. 5/6, p. 44-62, 1980.
- KAWAMURA, Nozomu. *Nihon bunka-ron no shuhen* (The environs of the theories on Japanese culture). Ningen no Kagakusha, 1982.
- KAWAMURA, Nozomu. *Nihon bunka no genkei* (The archetype of Japanese culture). Ningen no Kagakusha, 1993.

- KIM, Tong Mung. "Zainichi Ch_senjin no daisan no michi (The third way for resident Koreans in Japan)". A: Jir_ Iinuma (ed.), *Zainichi Kankoku Ch_senjin: Sono Nihon ni okeru sonzai kachi* (Zainichi Koreans: Their value of existence in Japan), p. 21-86. Tokyo: Kaif_sha, 1988.
- KOIKE, Kazuo. *Understanding Industrial Relations in Modern Japan*. Macmillan, 1988.
- KOMAI, Hiroshi. *Foreign Workers in Contemporary Japan*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2001.
- KUWAYAMA, Takami. *Native Anthropology: The Japanese Challenge to Western Academic Hegemony*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2004.
- LEBRA, Takie Sugiyama. *The Japanese Self in Cultural Logic*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2005.
- LIE, John. *Multiethnic Japan*. Cambridge: Harvard University Press, 2000.
- LUMMIS, C. Douglas. *A New Look at the Chrysanthemum and the Sword*. Sh_hakusha, 1982.
- MCCORMACK, Gavan [et al.] (ed.). *Multicultural Japan: From Palaeolithic to Postmodern*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- MANABE, Kazufumi; BEFU, Harumi. "Japanese cultural identity: An empirical investigation of *Nihonjinron*", *Yearbook of the German Institute of Japanese Studies*, n. 4. Tokyo, 1992.
- MARUYAMA, Masao. "Genkei, kos_, shitsuy_ teion (The archetype, ancient layer and basso ostinato)". A: *Nihon bunka no kakureta kata* (The hidden archetypes of Japanese culture), p. 91-158, editat per Kiyoko Takeda. Iwanami Shoten, 1991.
- MATSUMOTO, Koji. *The Rise of the Japanese Corporate System: An Inside View of an MITI official*. London: Kegan Paul International, 1991.
- MORRIS-SUZUKI, Tessa. *Re-inventing Japan: Time, Space, Nation*. New York: M. E. Sharpe, 1998.
- MOUER, Ross; SUGIMOTO, Yoshio. *Images of Japanese Society: A Study in the Social Construction of Reality*. London: Kegan Paul International, 1986.
- MOUER, Ross; SUGIMOTO, Yoshio. "Nihonjinron at the end of the twentieth century: A multicultural perspective", *La Trobe University Asian Studies Papers*, n. 4, Research Series, 1995.
- MURAKAMI, Yasusuke; KUMON, Shunpei; SAT_, Seizabur_. *Bunmei to shite no ie shakai* (Ie society as a civilization). Tokyo: Ch__K_ronsha, 1979.
- NISHIBE, Susumu. 'Kunigara' no shis_ (The philosophy of "nationhood"). Tokyo: Tokuma Shob_, 1997.
- NISHIKAWA, Nagao. *Chiky_ jidai no minzoku/bunka riron* (An ethnic/cultural theory for a global era). Shin'y_sha, 1995.
- OGUMA, Eiji. *Nihonjin no ky_kai* (The boundaries of the Japanese). Tokyo: Shin'y_sha, 1998.
- OGUMA, Eiji. *A Genealogy of 'Japanese' Self-images*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2002.
- OHMAE, Ken'ichi. *The Borderless World: Power and Strategy in The Interlinked*. New York: HarperBusiness, 1999.
- SAKAKIBARA, Eisuke. *Bunmei to shite no Nihon-gata shihonshugi* (Japanese capitalism as a civilization). Toyo Keizai Shimp_sha, 1993.
- SATO, Machiko. *Farewell to Nippon*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2001.
- SUGIMOTO, Yoshio. "Making sense of *Nihonjinron*", *The-sis Eleven*, n. 57 (May), p. 81-96, 1999.
- SUGIMOTO, Yoshio. *An Introduction to Japanese Society* (segona edició). Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- SUGIMOTO, Yoshio. "Four types of encounters with globalization: Japan and Australia". A: Stephen Alomes (ed). *Islands in the Stream: Australia and Japan Face Globalization*, p. 27-42. Melbourne: Maribyrnong Press, 2005.
- SUGIMOTO, Yoshio. "Nation and nationalism in contemporary Japan". A: Gerard Delanty i Krishan Kumar (eds). *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, cap. 39. London: Sage Publications, 2006.
- SUGIMOTO, Yoshio; MOUER, Ross E. (ed.). *Japanese Society: Reappraisals and New Directions*. Edició especial de *Social Analysis*, (Nos. 5/6, December), 1980.
- TANAKA, Yuki. *Japan's Comfort Women: The Military and Involuntary Prostitution During War and Occupation*. London: Routledge, 2002.
- UENO, Chizuko. "The Japanese women's movements: the counter-values to industrialism". A: *The Japanese Trajectory: Modernization and beyond*, p. 167-185, editat per Gavan and Yoshio Sugimoto McCormack. Cambridge University Press, 1988.
- UENO, Chizuko. *Nationalism and Gender*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2004.
- WATANABE, Shoichi. *Nihongo no kokoro* (The heart of Japanese). Kodansha, 1974.
- WHITE, Merry. "The virtue of Japanese mothers: Cultural definitions of women's lives". *Daedalus*, n.116 (3), p. 149-163, 1987.
- WIERZBICKA, Anna. "Japanese key words and core cultural values", *Language in Society*, n. 20, p. 333-385, 1991.
- WILLIAM, D. "In defence of the Kyoto School: reflections on philosophy, the Pacific War and the making of a post-White world", *Japan Forum*, n. 12, p. 143-156, 2000.
- YANG, Tae Ho. "Jijitsu to shite no zainichi (Zainichi as a reality)". A: Jir_ Iinuma (ed.), *Zainichi Kankoku Ch_senjin: Sono Nihon ni okeru sonzai kachi* (Zainichi Koreans: Their value of existence in Japan), p. 263-274. Tokyo: Kaif_sha, 1988.
- YOSHINO, Kosaku. *Cultural Nationalism in Contemporary Japan: A Sociological Enquiry*. Routledge, 1992.